

Η αρχή της αλληλεγγύης στο πλαίσιο του πρωτογενούς Ευρωπαϊκού Δικαίου

Οι εγγυήσεις της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εισαγωγή

Η νομική φύση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανέδειξε, ήδη από τη φάση της σύστασής της αλλά και καθ' όλη την δυναμική της εξέλιξη στην συνέχεια, την σημασία σειράς θεμελιωδών νομικών αρχών, προερχομένων ως επί το πλείστον από τις κοινές συνταγματικές και λοιπές νομικές παραδόσεις των κρατών-μελών. Η δημοκρατική αρχή, η αρχή του κράτους δικαίου, η αρχή του κοινωνικού κράτους, η αρχή της νομιμότητας της διοικητικής δράσης, η ασφάλεια δικαίου και η προστασία της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης καθώς και τα συνταγματικώς κατοχυρωμένα ατομικά δικαιώματα δεν συνιστούν μόνο τα θεμέλια του ευρωπαϊκού νομικού πολιτισμού αλλ' αποτέλεσαν και την κοινή νομική βάση επί της οποίας εδράζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς και η εν γένει δημοκρατική νομιμοποίηση της λειτουργίας της. Μάλιστα, ρητώς το πρωτογενές ευρωπαϊκό δίκαιο παραπέμπει, πρωτίστως με τις διατάξεις του άρθρου 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, στις κοινές νομικές αρχές και αξίες, όπως είναι γνωστές από τις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών-μελών. Επιπλέον, ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΧΘΔΕΕ), ο οποίος ρητώς πλέον έχει τυπική ισχύ πρωτογενούς ευρωπαϊκού δικαίου, στις διατάξεις του άρθρου 52 παρ. 4 αναφέρεται στις κοινές αρχές των κρατών μελών. Πέρα όμως από τις κοινές αυτές γενικές αρχές -που από τη νομική ιδιοσυστασία τους ήταν ήδη γνωστές στο εσωτερικό δίκαιο των κρατών-μελών και βαθιά ριζωμένες στις παραδόσεις του ευρωπαϊκού νομικού πολιτισμού όπως εξελίχθηκε, με βάση τις αρχαιοελληνικές θεωρητικές καταβολές του και τις θεσμικές συνιστώσες του ρωμαϊκού δικαίου, ως ιστορική συνέχεια του ευρωπαϊκού διαφωτισμού- η *suī generis* δομή της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανέδειξε και την αναγκαιότητα προσαρμογής των αρχών τούτων στα δεδομένα της συνύπαρξης και συνεργασίας των κρατών-μελών εντός του κανονιστικού πλαισίου καθώς και του συνδυασμού τους με νέες, ειδικότερες, νομικές αρχές που προκύπτουν ακριβώς από τις ιδιαιτερότητες της δομής αυτής. Ως τέτοιες ειδικότερες αρχές νοούνται ιδίως η αρχή της επικουρικότητας και η αρχή της συνεργασίας: Και η μεν αρχή της επικουρικότητας σχετίζεται ευθέως με την πολυεπίπεδη, οιονεί συνομοσπονδιακού τύπου, οργάνωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ουσιαστικώς επιτάσσει οι εκάστοτε αποφάσεις να λαμβάνονται στο εγγύτερο δυνατό ως προς τον πολίτη επίπεδο. Η δε αρχή της συνεργασίας απορρέει φυσιολογικώς από την έλλειψη ιεραρχικής δομής της οργάνωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από την πληθώρα των υποκειμένων που την απαρτίζουν και από την *de jure* ισότητα μεταξύ τους, έτσι ώστε η δομή της Ευρωπαϊκής Ένωσης να νοείται τελικώς ως μια δομή οιονεί συνεργατικού φεντεραλισμού (*cooperative federalism*). Θεωρητικό θεμέλιο της αρχής της συνεργασίας αποτέλεσε, ήδη από το έτος 1950, η έννοια αλλά και η «ιδεολογία» της αλληλεγγύης.

I. Η καταγωγή της αρχής της αλληλεγγύης στο πεδίο της ευρωπαϊκής έννομης τάξης.

Ρητώς στην Διακήρυξη Σουμάν αναφερόταν ότι «η Ευρώπη δεν θα δημιουργηθεί δια μιας, ούτε σε ένα συνολικό σχέδιο αλλά θα

οικοδομηθεί μέσα από συγκεκριμένα επιτεύγματα που κατ' αρχάς θα δημιουργήσουν μια πραγματική αλληλεγγύη».

A. Η αρχική εμφάνιση της αρχής της αλληλεγγύης στα πρώιμα ευρωπαϊκά κείμενα.

Η φράση αυτή ενσωματώθηκε στο προοίμιο της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), όπως υπογράφηκε στο Παρίσι στις 18 Απριλίου 1951. Μετά δε την ρητή μνεία της έννοιας της αλληλεγγύης στο προοίμιο της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης, η αλληλεγγύη απέκτησε σταδιακά νομικό περιεχόμενο στο πλαίσιο της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση που υπογράφηκε στο Μάαστριχτ την 7η Φεβρουαρίου 1992. Στην Συνθήκη αυτή, πέραν του προοιμίου, η αλληλεγγύη απαντάται ρητώς και στο κείμενο των άρθρων των νομικά δεσμευτικών Συνθηκών, ως βασική αποστολή τόσο της νεοσυσταθείσας Ένωσης όσο και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Πλέον, μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λισαβόνας συνιστά βασική νομική αρχή του πρωτογενούς ευρωπαϊκού δικαίου: Εκτός του ότι τα συμβαλλόμενα κράτη επιθυμούν «βαθύτερες σχέσεις αλληλεγγύης μεταξύ των λαών τους, ταυτοχρόνως σεβόμενα την ιστορία, τον πολιτισμό και τις παραδόσεις τους», η αλληλεγγύη αναφέρεται στην ΣυνθΕΕ ως κοινή αξία και αποστολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ό,τι αφορά τις αμοιβαίες σχέσεις των κρατών-μελών, τις σχέσεις τους με τρίτες χώρες αλλά και τις σχέσεις μεταξύ όλων των πολιτών των κρατών-μελών. Επιπλέον, εξειδικεύεται με πλειάδα κανόνων του πρωτογενούς ευρωπαϊκού δικαίου, ιδρύοντας συγκεκριμένες εγγυήσεις και θεμελιώνοντας πλήρη δικαιώματα και εξίσου πλήρεις υποχρεώσεις. Τούτο σημαίνει ότι η αρχή της αλληλεγγύης, ως νομική πλέον αρχή, συνιστά κοινή αξία και βασικό συνεκτικό δεσμό τόσο μεταξύ των κρατών-μελών όσο και των πολιτών των κρατών-μελών μεταξύ τους, αποκτώντας έτσι δομική σημασία για το θεσμικό οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την ενότητα και την βιωσιμότητά του.

B. Η αρχή της αλληλεγγύης ως θεσμική και πολιτική προϋπόθεση ενότητας και βιωσιμότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Συγκεκριμένα, παρά τον πολυεπίπεδο χαρακτήρα της, η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν βασίζεται στην γνωστή εντός του εθνικού συνταγματικού πεδίου αρχή της ιεραρχικής οργάνωσης και του ιεραρχικού ελέγχου, όπου το ένα επίπεδο οργάνωσης είναι νομικά ανώτερο από το άλλο και οι πράξεις και αποφάσεις του ιεραρχικώς ανώτερου κατισχύουν αυτομάτως των πράξεων και αποφάσεων των ιεραρχικά κατώτερων οργάνων, ώστε να εξασφαλίζεται δια του τρόπου αυτού η ενότητα και αποτελεσματικότητα της δράσης και της επιδίωξης του δημόσιου συμφέροντος ως θεμελιώδους έννοιας προσανατολισμού της δράσης των οργάνων του Δημοσίου στο πλαίσιο του εθνικού κράτους.

1. Αντιθέτως, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει οριζόντια οργάνωση, γεγονός που συνεπάγεται ότι τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι, ως υποκείμενα δικαίου, *de jure* καταρχήν ισότιμα με τα κράτη-μέλη, τα όργανα και τις διοικήσεις τους, ενώ το ίδιο ισχύει βεβαίως, κατά την ρητή διατύπωση των διατάξεων του άρθρου 4 παρ. 2 ΣυνθΕΕ, και για τα κράτη-μέλη μεταξύ τους. Η διάχυτη αυτή ισότητα προκύπτει ευθέως από την ενυπάρχουσα στο διεθνές δίκαιο αρχή της ισότητας των κρατών ως υποκειμένων δικαίου, η οποία, ελλείψει ρητής αντίθετης ρύθμισης, ισχύει καταρχήν και στο πρωτογενές ευρωπαϊκό δίκαιο.

2. Έτσι, προκειμένου να εξασφαλισθεί αφενός η αποτελεσματικότητα της εφαρμογής του ευρωπαϊκού δικαίου, η οποία επίσης αποτελεί κατά την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) βασική νομική αρχή του ευρωπαϊκού δικαίου (effet utile) και, αφετέρου, η ομαλή και αποτελεσματική συνεργασία οργάνων και κρατών-μελών καθώς και κρατών-μελών μεταξύ τους κατά την επιδίωξη των κοινών στόχων και αξιών τους εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η αρχή της αλληλεγγύης κατά τις διατάξεις του άρθρου 3 ΣυνθΕΕ και της καλόπιστης συνεργασίας, και τις διατάξεις του άρθρου 4 παρ. 3 ΣυνθΕΕ, αποτελούν το νομικό και θεσμικό αντιστάθμισμα της έλλειψης ιεραρχικής δομής προς εξασφάλιση της ενότητας. Μ' άλλες λέξεις, συνιστούν το αναγκαίο συνεκτικό στοιχείο της δομής της Ευρωπαϊκής Ένωσης που επιτρέπει στα συστατικά της κράτη-μέλη -και παρά την de jure μεταξύ τους ισότητα- όχι μόνο να μην επιδιώκουν την πραγμάτωση αποκλειστικώς των δικών τους εθνικών στόχων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά προς πραγμάτωση των προβλεπόμενων κοινών σκοπών και του κοινού δημόσιου συμφέροντος να λαμβάνουν υπ' όψη τις επιμέρους ιδιαιτερότητες και δυσκολίες των εταίρων τους και, σε κάθε περίπτωση, ν' αποφεύγουν την επιδίωξη σκοπών, οι οποίοι αντίκεινται στο κοινό δημόσιο συμφέρον της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

3. Την αρνητική αυτή διάσταση είχε αναδείξει η νομολογία του ΔΕΕ ήδη από τα πρώτα έτη λειτουργίας της Κοινότητας και, εν πάση περιπτώσει, πολλές δεκαετίες πριν τη ρητή εισαγωγή της αρχής της αλληλεγγύης στις Συνθήκες. Ειδικότερα, αναφερόμενη ρητώς στο «νομικό καθήκον αλληλεγγύης» και συνδέοντάς το ευθέως με την ισότητα των κρατών-μελών και την απαγόρευση επιδίωξης εξυπηρέτησης του εθνικού μόνον συμφέροντος ενός κράτους-μέλους εις βάρος των υπολοίπων, έχει δεχθεί τα εξής: «Η Συνθήκη, επιτρέποντας στα κράτη-μέλη να καρπούνται τα πλεονεκτήματα της Κοινότητας, τους επιβάλλει επίσης να τηρούν τους κανόνες της. Το γεγονός ότι ένα κράτος ανατρέπει μονομερώς, σύμφωνα με την αντίληψη που έχει για το εθνικό του συμφέρον, την ισορροπία μεταξύ των πλεονεκτημάτων και των επιβαρύνσεων που απορρέουν από τη συμμετοχή του στην Κοινότητα, θίγει την ισότητα των κρατών-μελών ενώπιον του κοινοτικού δικαίου και δημιουργεί διακρίσεις σε βάρος των πολιτών τους, κυρίως δε των πολιτών του ίδιου του κράτους που τίθεται μόνο του έξω από τους κοινοτικούς κανόνες. Αυτή η παράβαση εκπληρώσεως του καθήκοντος αλληλεγγύης που τα κράτη-μέλη έχουν αποδεχθεί με την προσχώρησή τους στην Κοινότητα θίγει ακόμα και τις ουσιώδεις βάσεις της κοινοτικής έννομης τάξης».

Γ. Επιμέρους νομικές επιπτώσεις της αρχής της αλληλεγγύης ως προς τις αντίστοιχες υποχρεώσεις των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ωστόσο η αρχή της αλληλεγγύης, όπως πλέον θεμελιώνεται στο πρωτογενές ευρωπαϊκό δίκαιο, δεν περιορίζεται απλώς στην υποχρέωση παράλειψης πράξεων και πρακτικών που αντίκεινται στο κοινό δημόσιο συμφέρον των κρατών-μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στο καθήκον καλόπιστης συνεργασίας με τα όργανά της και τους εταίρους, αλλά περιλαμβάνει δυνατότητες ή και υποχρεώσεις λήψης θετικών μέτρων αλληλεγγύης προς άλλα κράτη-μέλη και πολίτες.

1. Άλλωστε αυτό είναι σύμφυτο με την ίδια την έννοια της αλληλεγγύης ως θεωρητικής έννοιας, η οποία νοείται γενικώς «ως ετοιμότητα αναγνώρισης υποθέσεων και προβλημάτων άλλων υποκειμένων

ως ιδίων λόγω κοινών στόχων και συμφερόντων, κατά κανόνα δε –και πάντως όχι απαραίτητως– συνδέεται με την οικειοθελή ανοχή μειονεκτημάτων ή την παραίτηση από οφέλη προς όφελος τρίτων και προς εξυπηρέτηση κοινού συμφέροντος βάσει της αντίληψης, ότι και οι εκάστοτε ωφελούμενοι θα συμπεριφερθούν μελλοντικά με παρόμοιο τρόπο». Και τούτο, διότι από πλευράς κοινωνικής φιλοσοφίας οι υποχρεώσεις αλληλεγγύης τοποθετούνται μεταξύ ηθικώς επιβεβλημένων και οικειοθελών πράξεων: Υποχρέωση βοήθειας έχει, καταρχήν τουλάχιστον, εκείνος ο οποίος προκαλεί την κατάσταση ανάγκης του άλλου. Αντιθέτως, αν κάποιος έχει προκαλέσει ο ίδιος την κατάσταση ανάγκης στην οποία έχει περιέλθει, η παροχή βοήθειας είναι καταρχήν οικειοθελής και όχι υποχρεωτική, κατ' ανάλογη εφαρμογή του νομικού κοινού τόπου «ο εξ οικείου πταίσματος ζημιούμενος ου δοκεί ζημιούσθαι». Τέλος, σε περίπτωση που η κατάσταση ανάγκης προκληθεί από κάποιο τυχαίο γεγονός ή από κάποιον τρίτον, η βοήθεια παρέχεται από αλληλεγγύη.

2. Έτσι, στο πλαίσιο της ηθικής θεώρησης των πραγμάτων γίνεται δεκτό ότι οι υποχρεώσεις αλληλεγγύης προκύπτουν από μια αίσθηση πως όλοι «βρίσκονται στο ίδιο σκάφος», μια αίσθηση δηλαδή ενότητας και κοινότητας συμφερόντων και σκοπών, που δεν μπορεί κάθε μέλος της ομάδας να επιτύχει ατομικώς παρά μόνον από κοινού. Συνακόλουθα προκύπτουν, σε φιλοσοφικό πάντα επίπεδο, δύο είδη υποχρεώσεων αλληλεγγύης, μια αρνητική και μια θετική. Συγκεκριμένα δε αφενός μια υποχρέωση υποβάθμισης του ατομικού έναντι του γενικού και κοινού συμφέροντος και, αφετέρου, μια υποχρέωση παροχής υποστήριξης σε μέλη της κοινότητας συμφερόντων που το έχουν ανάγκη.

3. Υπό το πρίσμα αυτό εξηγείται και η γνωστή θέση του φιλοσόφου Jürgen Habermas, σύμφωνα με την οποία οι έννοιες της δικαιοσύνης και της αλληλεγγύης είναι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Μάλιστα η αλληλεγγύη μεταξύ των μελών ενός συνόλου προς εξασφάλιση της βιωσιμότητας και ευημερίας του συνόλου εν γένει δύναται ν' αποτελεί και προϋπόθεση της δικαιοσύνης, ως πραγματικής δυνατότητας ισομερούς άσκησης της ατομικής ελευθερίας ενός εκάστου των μελών του συνόλου. Εν πάση περιπτώσει, το πρωτογενές ευρωπαϊκό δίκαιο δεν περιέχει ρητώς γενικό ορισμό της αρχής της αλληλεγγύης, πράγμα που σημαίνει ότι το περιεχόμενό της προκύπτει από τις επιμέρους διατάξεις και την ερμηνεία τους, κατά τις κοινώς παραδεδεγμένες μεθόδους ερμηνείας νομικών κανόνων. Ιδίως δε κατά την, κεντρικής σημασίας στο ευρωπαϊκό δίκαιο, τελολογική ερμηνεία, η οποία συνδέεται αρρήκτως με τον επιδιωκόμενο σκοπό της εκάστοτε εφαρμοζόμενης διάταξης.

II. Το νομικό περιεχόμενο της αρχής της αλληλεγγύης στο πρωτογενές ευρωπαϊκό δίκαιο.

Από την ερμηνεία των διατάξεων της ΣυνθΕΕ και της ΣυνθΛΕΕ, όπου ο όρος αλληλεγγύη αναφέρεται δεκαπέντε φορές, προκύπτει ότι η αρχή της αλληλεγγύης έχει τριπλή φύση στο πρωτογενές ευρωπαϊκό δίκαιο: Πρώτον, αποτελεί κατά τ' ανωτέρω θεμελιώδη αρχή του ευρωπαϊκού δικαίου, δομικής σημασίας για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Δεύτερον, περιέχει εγγυήσεις προς όφελος των πολιτών των κρατών-μελών, υπό την έννοια της κοινωνικής αλληλεγγύης. Και, τρίτον, συνθέτει σύμπλεγμα αρνητικών και θετικών υποχρεώσεων των κρατών-μελών στις μεταξύ τους σχέσεις και έναντι της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

A. Η αρχή της κοινωνικής αλληλεγγύης στο πρωτογενές ευρωπαϊκό δίκαιο.

Η αρχή της κοινωνικής αλληλεγγύης θεμελιώνεται τόσο στις γενικές διατάξεις των άρθρων 2 ΣυνθΕΕ (αλληλεγγύη ως αξία της Ευρωπαϊκής Ένωσης) και 3 ΣυνθΕΕ (αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών) όσο και στις ειδικότερες διατάξεις των άρθρων 27 επ. του ΧΘΔΕΕ υπό τον υπ' αριθμ. IV τίτλο «Αλληλεγγύη». Οι επιμέρους εγγυήσεις αφορούν στο δικαίωμα των εργαζομένων στην ενημέρωση και την διαβούλευση στο πλαίσιο της επιχείρησης (άρθρο 27), τα δικαιώματα διαπραγματεύσεως και συλλογικών δράσεων (άρθρο 28), το δικαίωμα πρόσβασης στις υπηρεσίες εύρεσης εργασίας (άρθρο 29), την προστασία σε περίπτωση αδικαιολόγητης απόλυσης (άρθρο 30), το δικαίωμα κάθε εργαζόμενου σε συνθήκες εργασίας οι οποίες σέβονται την υγεία, την ασφάλεια και την αξιοπρέπειά του, το δικαίωμα σε ένα όριο μέγιστης διάρκειας εργασίας και περίοδο αμειβόμενων διακοπών (άρθρο 31), την απαγόρευση εργασίας των παιδιών και την προστασία των νέων στην εργασία (άρθρο 32), τη νομική, οικονομική και κοινωνική προστασία της οικογένειας και το δικαίωμα προστασίας από την απόλυση για λόγους που συνδέονται με την μητρότητα καθώς και το δικαίωμα γονικής άδειας (άρθρο 33), το δικαίωμα πρόσβασης στην πρόληψη σε θέματα υγείας και στην ιατρική περίθαλψη (άρθρο 35), την αναγνώριση και τον σεβασμό πρόσβασης σε υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος (άρθρο 38), την προστασία του περιβάλλοντος (άρθρο 37) και την προστασία του καταναλωτή (άρθρ. 38).

1. Στις ως άνω εγγυήσεις του ΧΘΕΕ περιλαμβάνεται και σειρά δικαιωμάτων σχετικών με την κοινωνική ασφάλιση, η οποία κατά την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου συνδέεται ευθέως με την νομική αρχή της αλληλεγγύης. Συγκεκριμένα, κατά τις διατάξεις του άρθρου 34 παρ. 1 του ΧΘΔΕΕ, η Ένωση αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα πρόσβασης στις παροχές κοινωνικής ασφάλισης και στις κοινωνικές υπηρεσίες που εξασφαλίζουν προστασία σε περιπτώσεις όπως η μητρότητα, η ασθένεια, το εργατικό ατύχημα, η εξάρτηση ή το γήρας καθώς και σε περίπτωση απώλειας της απασχόλησης, σύμφωνα με τους κανόνες που ορίζονται στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές. Περαιτέρω, κατά τις διατάξεις του άρθρου 34 παρ. 2 του ΧΘΔΕΕ, κάθε πρόσωπο που διαμένει και διακινείται νομίμως εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει δικαίωμα στις παροχές κοινωνικής ασφάλισης και στα κοινωνικά πλεονεκτήματα, σύμφωνα με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές, ενώ κατά τις διατάξεις του άρθρου 34 παρ. 3 του ΧΘΔΕΕ η Ευρωπαϊκή Ένωση, προκειμένου να καταπολεμηθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός και η φτώχεια, αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα κοινωνικής αρωγής και στεγαστικής βοήθειας προς εξασφάλιση αξιοπρεπούς διαβίωσης σε όλους εκείνους οι οποίοι δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους, σύμφωνα με τους κανόνες που ορίζονται στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές.

2. Κατά τη νομολογία του ΔΕΕ η αρχή της αλληλεγγύης αποτελεί βασική αρχή που διέπει τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης των κρατών-μελών και αποτελεί τη βάση επί της οποίας στηρίζεται η δραστηριότητα των ταμείων υγείας και των οργανισμών κοινωνικής ασφάλισης. Μάλιστα, το Δικαστήριο προέβη σ' ερμηνεία του

καθεστώς υποχρεωτικής υπαγωγής στην κοινωνική ασφάλιση, κάνοντας δεκτό ότι είναι απαραίτητη για την εφαρμογή της αρχής της αλληλεγγύης, η οποία ανάλογα με το είδος ασφαλίσεως έχει διαφορετικό περιεχόμενο. Έτσι, όσον αφορά το σύστημα ασφάλισης υγείας και μητρότητας, «η αλληλεγγύη συνίσταται στο γεγονός ότι το σύστημα αυτό χρηματοδοτείται από εισφορές ανάλογες προς τις απολαβές από την επαγγελματική δραστηριότητα και τις συντάξεις γήρατος, ενώ από την πληρωμή των εισφορών αυτών απαλλάσσονται μόνον οι δικαιούχοι συντάξεως αναπηρίας και οι συνταξιούχοι ασφαλισμένοι με τους μικρότερους πόρους, ενώ οι παροχές είναι οι ίδιες για όλους τους δικαιούχους. Εξάλλου, τα πρόσωπα που δεν υπάγονται πλέον στο σύστημα αυτό διατηρούν, καίτοι δεν καταβάλλουν εισφορές, τα δικαιώματά τους για παροχές επί ένα έτος. Η αλληλεγγύη αυτή συνεπάγεται μια ανακατανομή του εισοδήματος μεταξύ των πλέον εύπορων και αυτών οι οποίοι, σε περίπτωση που δεν θα υφίστατο ένα τέτοιο σύστημα και ενόψει των μέσων τους και της καταστάσεως της υγείας τους, θα στερούσαν της αναγκαίας ασφαλιστικής καλύψεως.» Από την άλλη πλευρά, και αναφορικά με το σύστημα ασφάλισης γήρατος, «η αλληλεγγύη εκδηλώνεται από το γεγονός ότι οι εισφορές που καταβάλλονται από τους εν ενεργεία εργαζομένους είναι αυτές που επιτρέπουν τη χρηματοδότηση των συντάξεων των συνταξιοδοτηθέντων εργαζομένων. Η αλληλεγγύη αυτή εκφράζεται επίσης διά της αναγνώρισεως δικαιωμάτων συντάξεως χωρίς να έχουν καταβληθεί οι σχετικές εισφορές καθώς και δικαιωμάτων συντάξεως μη αναλόγων προς τις καταβληθείσες εισφορές».

3. Κατ' αποτέλεσμα, το Δικαστήριο έκρινε ότι η αρχή της αλληλεγγύης δύναται να θεμελιώσει εξαίρεση των οργανισμών που διαχειρίζονται ταμεία κοινωνικής ασφάλισης από την εφαρμογή του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού, το οποίο αποτελεί βασικό πυλώνα του πρωτογενούς ευρωπαϊκού δικαίου και της εσωτερικής αγοράς, με την αιτιολογία ότι δεν αποτελούν επιχειρήσεις κατά την έννοια του ευρωπαϊκού δικαίου ανταγωνισμού, ακριβώς επειδή εκπληρώνουν αποστολή αποκλειστικώς κοινωνικού χαρακτήρα και η εν λόγω δραστηριότητα στηρίζεται στην αρχή της αλληλεγγύης. Η σημασία του κριτηρίου του ελάχιστου βαθμού αλληλεγγύης που διέπει την εκάστοτε δραστηριότητα όχι μόνο επιβεβαιώθηκε και στο πλαίσιο νεότερης νομολογίας, αλλά επεκτάθηκε και στα νοσοκομεία του εθνικού συστήματος υγείας, εν προκειμένω της Ισπανίας, τα οποία επίσης κρίθηκε ότι δεν ενεργούν ως επιχειρήσεις, επειδή λειτουργούν σύμφωνα με την αρχή της αλληλεγγύης ως προς τον τρόπο χρηματοδότησής τους από κοινωνικές εισφορές και άλλους κρατικούς πόρους και ως προς τη δωρεάν παροχή υπηρεσιών προς τους ασφαλισμένους του με βάση καθολική κάλυψη. Μάλιστα, κρίθηκε ότι δεν ενεργούν ως επιχειρήσεις όχι μόνον έναντι των ασφαλισμένων αλλά ούτε στο πλαίσιο της αγοράς υγειονομικού υλικού με σκοπό την παροχή δωρεάν υπηρεσιών υγείας στους ασφαλισμένους.

4. Ωστόσο, το ευρωπαϊκό δίκαιο βρίσκεται ενώπιον μεγάλων προκλήσεων ως προς τον ακριβή προσδιορισμό του νομικού περιεχομένου και πρωτίστως των ορίων της αρχής της κοινωνικής αλληλεγγύης, όπως φαίνεται ιδίως στο παράδειγμα της πρόσφατης νομολογίας του Δικαστηρίου σε σχέση με τα δικαιώματα πρόσβασης σε κοινωνικές παροχές που αναγνωρίζονται σε πολίτες κράτους-μέλους οι οποίοι διαμένουν στο έδαφος άλλου κράτους-μέλους.

α) Ενώ δηλαδή το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει κατά τ' ανωτέρω ότι η αρχή της κοινωνικής αλληλεγγύης δύναται να θεμελιώσει ακόμη και εξαίρεση από την εφαρμογή του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού ως βασικού πυλώνα της εσωτερικής αγοράς, ερμήνευσε τον δεύτερο πυλώνα της, ήτοι τις βασικές ελευθερίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ιδίως το δικαίωμα ίσης μεταχείρισης στενά, ώστε ν' αναγνωρίζονται όρια στην αρχή της κοινωνικής αλληλεγγύης, όταν συντρέχουν στοιχεία διακρατικότητας. Συγκεκριμένα, έκρινε ότι η πρόσβαση σε κοινωνικές παροχές από πολίτες άλλων κρατών-μελών υπόκειται σε αυστηρούς περιορισμούς που τίθενται από το παράγωγο ενωσιακό δίκαιο και δεν δύναται, καταρχήν, να ζητούν την αναγνώριση δικαιώματος πρόσβασης σε κοινωνικές παροχές υπό τις ίδιες προϋποθέσεις μ' εκείνες που ισχύουν για τους ημεδαπούς, καθώς κάτι τέτοιο θα αντέβαινε στο σκοπό αποτροπής του ενδεχομένου να καταστούν οι προερχόμενοι από άλλα κράτη-μέλη πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπέρμετρο βάρος για το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας του κράτους-μέλους υποδοχής.

β) Κρίθηκε, λοιπόν, ότι είναι θεμιτό και δεν αντίκειται στο πρωτογενές ευρωπαϊκό δίκαιο, συμπεριλαμβανομένης της αρχής της κοινωνικής αλληλεγγύης και της σύμφυτης με την ευρωπαϊκή ιθαγένεια αρχής της ίσης μεταχείρισης πολιτών κρατών-μελών, ένα κράτος μέλος ν' αρνείται την χορήγηση κοινωνικών παροχών σε μη έχοντες οικονομική δραστηριότητα πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που ασκούν το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας με μοναδικό σκοπό να τύχουν των κοινωνικών παροχών, τις οποίες χορηγεί άλλο κράτος μέλος, παρά το γεγονός ότι δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους για να μπορούν να ζητήσουν να τους αναγνωρισθεί δικαίωμα διαμονής. Αλλά και, περαιτέρω, ότι το ευρωπαϊκό δίκαιο δεν αντιτίθενται σε κανονιστική ρύθμιση κράτους-μέλους, κατά την οποία οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που εισήλθαν στην επικράτεια του κράτους- μέλους υποδοχής προκειμένου να αναζητήσουν εργασία αποκλείονται από τη χορήγηση ορισμένων κοινωνικών παροχών, μολονότι οι παροχές αυτές χορηγούνται στους πολίτες του ως άνω κράτους-μέλους, οι οποίοι τελούν στην ίδια κατάσταση.

γ) Έτσι, ενώ η νομολογία του Δικαστηρίου έχει ρητώς αναγνωρίσει ότι το ευρωπαϊκό δίκαιο δέχεται καταρχήν «την ύπαρξη ορισμένου βαθμού οικονομικής αλληλεγγύης μεταξύ των υπηκόων του κράτους αυτού και των υπηκόων των λοιπών κρατών μελών, ιδίως αν οι δυσχέρειες που αντιμετωπίζει ο δικαιούχος του δικαιώματος διαμονής είναι προσωρινές» και «τα κράτη-μέλη καλούνται ν' αποδείξουν, κατά την οργάνωση και λειτουργία του συστήματος τους κοινωνικής πρόνοιας, κάποια οικονομική αλληλεγγύη με τους υπηκόους των λοιπών κρατών, ένα κράτος-μέλος έχει την ευχέρεια να μεριμνά, ώστε η χορήγηση ενισχύσεων για την κάλυψη των δαπανών διαβίωσης σπουδαστών που είναι υπήκοοι άλλων κρατών-μελών να μη συνεπάγεται υπέρμετρο κόστος, το οποίο θα μπορούσε να έχει επιπτώσεις σ' επίπεδο συνόλου ενισχύσεων που δύναται να χορηγήσει το εν λόγω κράτος-μέλος».

Β. Υποχρεώσεις των κρατών μελών στις μεταξύ τους σχέσεις και έναντι της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η γενική αρχή της αλληλεγγύης στις μεταξύ των κρατών-μελών σχέσεις θεμελιώνεται στην διάταξη του άρθρου 3 παρ. 3 περ. 3 ΣυνθΕΕ, ενώ κατά τις διατάξεις του άρθρου 3 παρ. 5 και 21 παρ. 1 ΣυνθΕΕ η

αλληλεγγύη μεταξύ των λαών αποτελεί σκοπό και κριτήριο δράσης στις εξωτερικές σχέσεις. Ειδικότερες περιπτώσεις αλληλεγγύης στις εξωτερικές σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης προβλέπονται από τις διατάξεις του άρθρου 24 παρ. 2 και 3 ΣυνθΕΕ, σε συνδυασμό με τις διατάξεις των άρθρων 31 παρ. 1 υποπαρ. 2 και 32 παρ. 1 ΣυνθΕΕ (αλληλεγγύη στο πλαίσιο της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και της Πολιτικής Ασφάλειας). Σε ό,τι αφορά τις σχέσεις των κρατών-μελών εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ειδικότερες εγγυήσεις αλληλεγγύης προβλέπονται στις διατάξεις των άρθρων 67 παρ. 2 ΣυνθΛΕΕ (αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών-μελών ως θεμέλιο του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης), 80 ΣυνθΛΕΕ (αλληλεγγύη στο πεδίο του ασύλου και της μετανάστευσης), 122 ΣυνθΛΕΕ (αλληλεγγύη στην οικονομική πολιτική), 194 ΣυνθΛΕΕ (αλληλεγγύη στην ενεργειακή πολιτική) και ιδίως στη ρήτρα αλληλεγγύης των διατάξεων του άρθρου 222 ΣυνθΛΕΕ, κατά την οποία η Ένωση και τα κράτη-μέλη της ενεργούν από κοινού, με πνεύμα αλληλεγγύης και κινητοποίηση όλων των μέσων που έχει στη διάθεσή της, εάν ένα κράτος-μέλος δεχθεί τρομοκρατική επίθεση ή πληγεί από φυσική ή ανθρωπογενή καταστροφή.

III. Αρχή της αλληλεγγύης κατά την διαχείριση κρίσεων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η αντικειμενική αδυναμία αποτελεσματικής αντιμετώπισης προβλημάτων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνιστά ουσιώδη λόγο ενεργοποίησης της αρχής της αλληλεγγύης. Συγκεκριμένα, η αρχή της αλληλεγγύης κατά το πρωτογενές ευρωπαϊκό δίκαιο αποκτά ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο αντιμετώπισης και διαχείρισης σοβαρών προβλημάτων και κρίσεων, είτε αυτές περιορίζονται σε μεμονωμένα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης είτε την πλήττουν συνολικώς. Και τούτο διότι, κατά τ' ανωτέρω, η αρχή της αλληλεγγύης επιτάσσει, σε κάθε περίπτωση: Πρώτον, την κοινή αντιμετώπιση ενός προβλήματος ανεξαρτήτως του αν πλήττονται ένα ή περισσότερα κράτη-μέλη. Και, δεύτερον, καταρχήν ανεξαρτήτως από τυχόν (συν)υπαιτιότητα κάποιου εξ αυτών. Το ζήτημα δηλαδή της υπαιτιότητας αφενός δεν σχετίζεται αμέσως με τη νομική αρχή της αλληλεγγύης και, αφετέρου, είναι δυνατόν να θεμελιωθούν δυνατότητες ή και υποχρεώσεις οριζόντιας συνεργασίας, συνδρομής και παροχής βοήθειας ή υποστήριξης μεταξύ κρατών-μελών ή πολιτών όχι μόνο σε περίπτωση ανωτέρας βίας ή απρόβλεπτης μεταβολής των συνθηκών, αλλ' ακόμη και σε περίπτωση που οι κοινωνικές, πολιτικές, γεωγραφικές, ιστορικές ή οικονομικές συνθήκες σ' ένα κράτος-μέλος που πλήττεται και χρήζει στήριξης έχουν παίξει ρόλο στην όξυνση του προβλήματος. Το κρίσιμο στοιχείο για την ενεργοποίηση της αρχής της αλληλεγγύης είναι εν προκειμένω πρωτίστως η αντικειμενική αδυναμία αποτελεσματικής αντιμετώπισης ενός σημαντικού προβλήματος χωρίς εξωτερική συνδρομή. Παραδείγματα τέτοιων κρίσεων, στην αντιμετώπιση των οποίων η αρχή της αλληλεγγύης αποτελεί τη νομική βάση της από κοινού δράσης των κρατών-μελών εντός του θεσμικού και νομικού πλαισίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι από τη μια πλευρά η ευρωπαϊκή κρίση χρέους ως συνέπεια της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης και, από την άλλη, το σοβαρό πρόβλημα της μετακίνησης σημαντικού αριθμού ανθρώπων ιδίως από εμπόλεμες ζώνες της Μέσης Ανατολής σε κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ειδικότερα:

A. Η κρίση χρέους κρατών-μελών της ζώνης του ευρώ.

Στο πλαίσιο αντιμετώπισης της κρίσης χρέους κρατών-μελών της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης και ενόψει του κινδύνου διάσπασής της, κατέστη αναγκαία η παροχή χρηματοοικονομικής στήριξης σ' εκείνα τα κράτη-μέλη τα οποία αντιμετώπιζαν πρόβλημα δανεισμού από τις αγορές.

1. Προς τούτο ήταν απαραίτητη η ίδρυση νέων μηχανισμών για δύο κυρίως λόγους:

α) Πρώτον, δεν φαινόταν, τουλάχιστον καταρχήν, δυνατή η άμεση χρηματοδότηση απευθείας από άλλα κράτη-μέλη ή από τα ίδια τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης λόγω της ρήτρας μη διάσωσης κατά τις διατάξεις του άρθρου 125 ΣΛΕΕ.

β) Δεύτερον, όταν προέκυψαν τα προβλήματα χρηματοδότησης δεν υπήρχε επαρκής νομική βάση για τη λήψη μέτρων συνολικής αντιμετώπισής τους σ' ευρωπαϊκό επίπεδο, καθώς η αρμοδιότητα ρύθμισης των ζητημάτων οικονομικής πολιτικής έχει παραμείνει, με βάση την αρχή της δοτής αρμοδιότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις διατάξεις του άρθρου 4 και 5 ΣΕΕ, στα κράτη-μέλη, λόγος άλλωστε για τον οποίο κατέστη εν τέλει αναγκαία η τροποποίηση της ΣΛΕΕ με την πρόβλεψη δυνατότητας ίδρυσης μόνιμου πλέον μηχανισμού σταθερότητας από τα κράτη-μέλη με νόμισμα το ευρώ και την υπογραφή, συνακόλουθα, διεθνούς συνθήκης με στόχο την σύσταση του μόνιμου Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας.

2. Ωστόσο κατά την πρώτη, επείγουσα, φάση αντιμετώπισης της κρίσης, οπότε και είχε καταστεί αναγκαία η ίδρυση αφενός ενός προσωρινού, έστω, ταμείου χρηματοπιστωτικής σταθερότητας («European Financial Stability Facility» - «EFSF») απ' όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και, αφετέρου, του «Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Χρηματοοικονομικής Σταθεροποίησης» («EFSM») από την ίδια την Ευρωπαϊκή Ένωση, τη νομική βάση προς τούτο αποτέλεσε ακριβώς η κατά τα προαναφερόμενα αρχή της αλληλεγγύης, όπως προβλέπεται από τις διατάξεις του άρθρου 122 ΣΛΕΕ. Έτσι, ο Κανονισμός 407/2010 βασίσθηκε στην εκτίμηση ότι οι όροι δανεισμού διαφόρων κρατών-μελών της ζώνης του ευρώ δεν ήταν δυνατό να εξηγηθούν από τα βασικά οικονομικά μεγέθη, αφού χειροτέρευσαν σημαντικά ως συνέπεια της άνευ προηγουμένου παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης που έπληξε σοβαρά την οικονομική ανάπτυξη και την χρηματοοικονομική σταθερότητα και προκάλεσε ισχυρή επιδείνωση του ελλείμματος και του χρέους των κρατών-μελών. Συνακόλουθα, η έκτακτη αυτή κατάσταση εξέφευγε του ελέγχου των κρατών-μελών και μπορούσε ν' αποτελέσει σοβαρή απειλή για τη σταθερότητα, την ενότητα και την ακεραιότητα της ζώνης του ευρώ στο σύνολό της. Άρα η θεσμική ενεργοποίηση όλου του ευρωπαϊκού συστήματος προς αντιμετώπιση της κρίσης βασίσθηκε, κατ' αποτέλεσμα, στην αρχή της αλληλεγγύης.

Β. Η αρχή της αλληλεγγύης ως θεσμικό έρεισμα εφαρμογής της μεταναστευτικής και προσφυγικής πολιτικής και αντιμετώπισης των αντίστοιχων κρίσεων.

Από την άλλη πλευρά, η αρχή της αλληλεγγύης είναι θεμελιώδους σημασίας και στο πλαίσιο της αντιμετώπισης του μείζονος προβλήματος της μετακίνησης μεγάλου πληθυσμού ανθρώπων από χώρες εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης σε κράτη-μέλη της. Κατά λογική ακολουθία η αρχή της αλληλεγγύης αναδεικνύεται, σε μεγάλο βαθμό, ως καθοριστικής σημασίας μηχανισμός αποτελεσματικής εφαρμογής του

Ευρωπαϊκού Συμφώνου για την Μετανάστευση και το Άσυλο, η οποία ισχύει από τον Οκτώβριο του 2008, πλην όμως χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία, όπως καταδεικνύει η τρέχουσα ευρωπαϊκή συγκυρία. Καθώς χαρακτηριστικά αναφέρει η ίδια η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, πρόκειται ακριβώς για μια πρόκληση στάθμισης μεταξύ αφενός ανάληψης της απαραίτητης ευθύνης και, αφετέρου, εξασφάλισης της αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών-μελών στο πλαίσιο της κοινής τους δράσης. Έτσι, με βάση τις κατά τ' ανωτέρω διατάξεις του άρθρου 80 ΣΛΕΕ, οι σχετικές με την αντιμετώπιση της κρίσης και του καταμερισμού συγκεκριμένου αριθμού αιτούντων άσυλο αποφάσεις του Συμβουλίου βασίζονται ρητώς στην αρχή της αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών-μελών, στο πλαίσιο της κοινής ευθύνης για την αντιμετώπιση της κρίσης. Άλλωστε, η Επιτροπή στην ήδη κατατεθείσα πρόταση Κανονισμού για την θέσπιση μιας κοινής διαδικασίας διεθνούς προστασίας, κατά την έννοια της οδηγίας 2013/32/ΕΕ, τονίζει ότι η αρχή της αλληλεγγύης αποτελεί την βάση για την μεταναστευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, λαμβάνοντας υπόψη μάλιστα και την οικονομική διάσταση της εφαρμογής της αρχής αυτής και τις τυχόν οικονομικές συνέπειες για τα κράτη-μέλη.

Επίλογος

Από τα ήδη συνοπτικώς εκτεθέντα συνάγεται ότι η αρχή της αλληλεγγύης αναδεικνύεται σε βασική νομική αρχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θεμελιώδους μάλιστα σημασίας για την συνεκτικότητα και, ως εκ τούτου, την βιωσιμότητά της. Και τούτο διότι η εφαρμογή της αρχής της αλληλεγγύης της επιτρέπει να υπερβεί, μερικώς τουλάχιστον, ορισμένες από τις δυσκολίες που προκαλούνται από τις ιδιαιτερότητες της δομής της και να συμβάλλει στην ενότητα και αποτελεσματικότητα της λειτουργίας της, προς όφελος όλων των κρατών-μελών της, πρωτίστως δε των Ευρωπαίων πολιτών. Ενώ δηλαδή η Ευρωπαϊκή Ένωση, υπό τις παρούσες νομικές και πραγματικές συνθήκες και ελλείψει των απαραίτητων -ως συστατικών προς τούτο- στοιχείων δεν εμπίπτει συνταγματικώς στην έννοια του κράτους ούτε έχει ίδια κυριαρχία, καθώς ρητώς κατά τις διατάξεις των άρθρων 4 και 5 ΣυνθΕΕ οι αρμοδιότητές της είναι δοτές και περιορίζονται μόνο σ' όσες της έχουν μεταβιβάσει τα κράτη-μέλη, η θεμελίωση της αρχής της αλληλεγγύης στο πρωτογενές ευρωπαϊκό δίκαιο καθιστά δυνατή την, μερικώς τουλάχιστον, υπέρβαση των θεωρητικών και πρακτικών προβλημάτων που μπορούν να προκύψουν από την -*sui generis*- αυτή φύση. Και τούτο διότι η αρχή της αλληλεγγύης, υπό τα προμνημονευόμενα χαρακτηριστικά της, είναι σε θέση να ενεργοποιήσει *in concreto* κάθε κράτος-μέλος και κάθε λαό -χωρίς ν' απεμπολεί την κυριαρχία του, δια της συμμετοχής του στην Ευρωπαϊκή Ένωση- προκειμένου όχι μόνο να συνυπάρχει ειρηνικά και αποτελεσματικά με τους Εταίρους του εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και να συμβάλλει ενεργώς στην προστασία του από εξωτερικούς ή απρόβλεπτους κινδύνους. Καταληκτικώς, η αρχή της αλληλεγγύης συντείνει στην πραγμάτωση της «ισχύος εν τη ενώσει», σε βαθμό μάλιστα που μπορεί να θεωρηθεί *sine qua non* προϋπόθεσή της. Ωστόσο, από τ' ανωτέρω διαφαίνεται επίσης ότι βρισκόμαστε ενώπιον μιας σοβαρής πρόκλησης, η οποία συνίσταται στον ταυτόχρονο σεβασμό όλων των επιμέρους πτυχών και εγγυήσεων της αρχής της αλληλεγγύης. Κυρίως δε των πτυχών και εγγυήσεων της αρχής της κοινωνικής αλληλεγγύης, η οποία δέχεται σήμερα και τις μεγαλύτερες πιέσεις.

Ενόψει τούτου είναι αναγκαίο και, επέκεινα, νομικώς επιβεβλημένο η αρχή της κοινωνικής αλληλεγγύης να γίνεται σεβαστή και όταν αναλαμβάνεται κοινή δράση των κρατών-μελών με βάση την μεταξύ τους αλληλεγγύη, έτσι ώστε οι εκάστοτε πολιτικές επιλογές να μην αποβαίνουν εις βάρος του κοινωνικού κράτους και της κοινωνικής συνοχής. Και τούτο διότι η ερμηνεία του πρωτογενούς ευρωπαϊκού δικαίου καταδεικνύει ότι ο σκοπός όλων των επιμέρους εγγυήσεων της αρχής της αλληλεγγύης, ανεξαρτήτως του υποκειμένου των *in concreto* υποχρεώσεων που προκύπτουν, είναι κοινός και αφορά την προστασία του Ανθρώπου, ήτοι και του Ευρωπαίου Πολίτη, ως πρωταρχικού θεμελίου της ευρωπαϊκής έννομης τάξης. Και η προστασία αυτή είναι κοινή ευθύνη όλων, με την μορφή μιας υπαρξιακής για την υπόσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, «*obligatio in solidum*».